

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԴԿԱՆ

ԱՊՐՈՅԵԱՆ ԱՐԲԱՀԱՄ ԱՂԱ.

M. ABRAHAM ABRO.

Ասկեց երկու ամիս առաջ վաղամեռիկ Ապրոյեան պայագատին մահագեկոյծ տողերը գրած ժամանակնիս երե մեկն ըսեր քե յետ սակաւուց հօրը մահուան եւս գուժարկ պիտի ըլլամք, եւրօպայական Հայոց գաղթականութիւնը իր ամենէն հարուստ ու միանգամայն ամենէն պատուաւոր ու ազգասէր անդամներէն մեկը պիտի կորսնցնեն, յիշատի իբրեւ սուտ մարգարէ եւ ջարամադրու ազգիս կըմերժէինք, կընեռացնէինք զայն մեզմէ, վասն զի Աբրահամ Աղային քաջատողջ ու առողջ կազմութիւնը քաջայայտ էր մեզ: Սակայն, աւնդ որդւոյն վաղամեռիկ մահուամբը իր ազնուատոհմ ընտանեացն ու ազգիս ակնկալութեանց այնպէս տարածած հնգուելուն վրայ տխրութեամբ խորհորդածելու. ատեննիս՝ չէինք զիտեր քե այն պատուական ընտանիքն ու հայրենիք դեռ. ինչ աւելի մեծ մըխիբարութենէ, փառք ու ապագայ իրաւացի ակնկալութիւններէ պիտի զրկուին եղեր:

Սեպտեմբերի 21ին Փարիզու ծառագարդ մեծ ձեմէլիքը ականատես եղաւ տխրալի ու վսեմ հանդեսի. դեռ հայազգւոյ մը այսպիսի փառաւոր ու ըստ օրինի բաղունմ չէր տեսած Փարիզ: Դաճաղակիր երկմի բխագարդ կառքին ետեւէն լուսահողի հանգուցելոյն յուղարկաւոր կերբային գրեթէ բոլոր փարիզաբնակ Հայկազունք՝ հանդերձ Հայկազեան Վարժարանիս երիցագոյն աշակերտօրը, ամենքն ալ ի խոր տրտմութիւն համակեալ, եւ իրենց առաջնորդ ունէին ազգային եկեղեցւոյ երեք վարդապետները:

Ննչեցելոյն զմուսած մարմինը Փեր-Լաշէզ ըսուած գերեզմանոցը տարուեցաւ, ուր քաղման կարգը վայելչապէս կատարեցաւ: Հօրը դամբանին մէջ պիտի փոխադրուի նաեւ որդւոյն մարմինը. քեթեւ ու սակաւօրեայ բաժանմանէ մը ետեւ՝ ալ այսուհետեւ կըմընան անբաժանելիք: Կարծես քե հայրասէր որդեկին անկարելի եղեր էր երկնից անանց երանութիւնը առանց իւր սիրելի հօրը վայելել, եւ եկեր զինքը հոն էր հրաւիրեր. միացան ու ոգեխառն կըփարին նորա իրենց յաւիտենական հայրենիքը, ինչպէս որ իրենց պատուական մարմինքն եւս սակաւամսեայ պանդխտութենէ ետեւ՝ երկրաւոր հայրենեացն մէջ ալ ի Զմիւռնիս (ուր որ պիտի յուղարկուին) անբաժանելիք պիտի մնան ի հանգիստ յանրժական:

Il y a deux mois, quand nous écrivions le récit funèbre de la mort prématurée de M. Abro fils, si quelqu'un nous eût prédit que dans peu de temps nous aurions à annoncer aussi la triste nouvelle de la mort de son père, que la colonie des Arméniens d'Europe allait perdre l'un de ses membres les plus riches et en même temps un des plus honorables et des plus patriotes, en vérité nous aurions éloigné de nous, nous aurions repoussé cet homme comme un faux prophète, comme un oracle de mauvais augure, car nous connaissions la constitution forte et robuste de M. Abro. Mais hélas! pendant que nous étions plongés dans les tristes réflexions que nous inspirait la mort prématurée du fils, les espérances de la famille et de la nation étaient malheureusement moissonnées; nous ignorions que cette illustre famille et la patrie allaient être privées d'un de leurs membres et de leur plus grand espoir, qui était leur consolation et leur gloire.

Le 21 septembre les boulevards de Paris furent témoins d'une imposante et triste cérémonie. Paris, jusqu'à ce jour n'avait pas encore vu pour un Arménien un convoi aussi somptueux et aussi bien ordonné. Derrière le corbillard, richement décoré, venaient presque tous les Arméniens de Paris et une députation des élèves du Collège national arménien, tous pénétrés d'une tristesse profonde. Ils étaient précédés de trois prêtres, représentants de l'Eglise nationale.

Le corps embaumé du défunt fut transporté au Père-Lachaise, où le service funèbre fut célébré. Dans le tombeau du père sera transporté aussi le corps du fils; ainsi après une séparation de quelques jours ils y resteront désormais inséparables. Sans doute il était dur au fils de jouir du bonheur de l'autre vie sans le partager avec son père, aussi est-il venu l'inviter aux joies du ciel. Leurs âmes se sont réunies dans un long embrassement dans la vie éternelle, comme leurs corps, après un court pèlerinage, seront réunis pour toujours dans leur patrie terrestre, à Smyrne, pour y jouir du repos éternel.

Աբրահամ Աղայն ծնած է ի Զմիւռնիա 1793ին. հօրը անունն էր Առաքել, եւ մօրը Մարիամ: Ինչպէս որ ընդհանրապէս Արեւելքի հարուստ ազգատոնմից սովորութիւնն է պարսպորդութեանմէջ մեծցընել իրենց զաւակունքը, Աբրահամ Աղային տղայութիւնն էս այսօրինակ կերպով անցաւ: Բայց երբոր ալ ինքզինք ճանչցաւ, չէր կրնար այլ էս անգործ կեանք անցընել. վառվռուն միտքը նիւթ ու աշխատանք կուգէր որ բացուի ու զբաղի, եւ վաճառականութեան զարմանալի յարմարութիւնն ու մեծ սէր կըցուցընէր: Ծնողքը կըտեսնէին որդւոյն գործի մէջ մտնելու փափաքը, բայց անոր պատշաճ գործ չէին գտներ ի Զմիւռնիա, իրեն մի միայն արժանի զբաղմունք իւր մօրաքեռորդւոյն վաճառատունն էր ի Թրեստ: Բայց ինչ դժուարին բան, մանաւանդ այն տեսնի ծնողաց համար իրենց որդիքը քովերնէն գտնել, հեռաւոր երկիրներ յուղարկել եւ ի սիրոյն նոցին գրկուիլ՝ բեպտեւ առ ժամանակ մի էս ըլլայ. ու մինչեւ այսօրս ալ ծնողք կան որ չեն ուզեր մտածել՝ թէ այն սէկաւամեայ գրկումն ու քաշած կարօտը ինչպիսի պտուղներով կը վարձատրուի...: Ուշիմ պատանւոյն ծնողքը կարծես թէ այնպէս մտքերնին դրած էին, զոր դժբաղդաբար նաեւ այժմու արեւելք գտնուած ծնողաց շատերուն ալ օրինակը կընաստատէ, թէ զաւակնին ցորչափ քովերնին կենան՝ բնաւ հիւանդութիւն՝ մահ պիտի չտեսնեն, իսկ իրենցմէ գատուելուն պէս հիւանդութիւնը մահ մէկէն վրանին պիտի դիմեն:

Այս մույր, չըսեմ վնասակար, մտածութեան մէջ տարի մը աշկոծեցան ծնողքը ու զինքն անգործ անըզբաղ բողոքին: Սակայն օր քստ օրէ պատանին կըմեծնար եւ միտքը զբաղմունք կուգէր, անգործութիւնը աշխոյժ ու գործասէր բնութիւնը կըտկարացընէր: Հարկ եղաւ որ 1814ին հայրն ու մայրը զինքն իր մօրաքեռորդւոյն հռչակաւոր Նուսուճեան Պետրոս ամիրային քովը դրկեն որ եգիպտոսի Մեհմեմէտ Ալի Փաշային սեղանաւորն ու գործակալն էր, եւ Թրեստի առաջին վաճառականը թէ հարստութեամբ եւ թէ պատուով:

Ծնողացը այս անկարծելի որոշմանը վրայ Աբրահամին ուրախութիւնը չափ չունեցաւ: Մէկէն պատրաստուեցաւ, ճամբայ ելաւ, եւ յաջողութեամբ հասաւ մօրաքեռորդւոյն քով, որ գրկաբաց սիրով զինքը ընդունեցաւ, եւ վաճառականութեան ունեցած կարգէ դուրս բնածին յարմարութիւնը տեսնելով շատ ուրախացաւ:

Պետրոս Աղայն արդէն տարիքն առած ըլլալով՝ այսպիսի անխոնջ, գործունեայ ու աջալուրջ ազգականի մը օգնականութեանը մեծապէս կարօտ էր.

M. Abro naquit à Smyrne, en 1793. Son père s'appelait Arakel et sa mère Marie. Suivant l'usage des familles riches de l'Orient qui se font une loi d'élever leurs fils dans l'oisiveté, l'enfance de M. Abro se passa inoccupée, au sein de sa famille. Mais quand il eut atteint l'âge de raison, il ne lui fut plus possible de mener une vie inactive; son esprit vif aspirait après une occupation; il lui fallait un aliment quelconque pour se développer; il montrait d'ailleurs des dispositions surprenantes et un goût prononcé pour le commerce. Ses parents comprenaient ce désir ardent d'entrer dans les affaires, mais ils ne voyaient rien de convenable à Smyrne pour cette intelligence entreprenante. La seule occupation digne de lui qu'ils pussent offrir à leur fils était dans la maison de commerce de son cousin germain, à Trieste. Mais que de difficultés à vaincre! Comment, à cette époque, se décider à envoyer leur enfant dans des contrées si éloignées, comment le priver de leur amour, quoique momentanément? On eut dit que les parents de M. Abro partageaient cette croyance, malheureusement encore si répandue aujourd'hui en Orient, qu'au sein de leur famille, les enfants seront toujours à l'abri des maladies et de la mort, tandis qu'une fois éloignés de leurs yeux, toutes les maladies, la mort, seront leur partage assuré. Ils ne peuvent comprendre encore de combien de fruits doit être récompensée cette privation de quelques années.

C'est sous l'impression pénible de ces idées que pendant un an s'agitèrent les parents de ce jeune homme, tout en le maintenant dans l'oisiveté. Mais l'esprit de leur fils s'agrandissait et sentait de plus en plus le besoin de cet aliment qu'on lui refusait; l'oisiveté affaiblissait sa bouillante et laborieuse nature, et en 1814, ses parents cédant à la nécessité, consentirent à l'envoyer auprès de son cousin, le célèbre M. Pierre Youssouff, agent et banquier du vice-roi d'Égypte, Méhémet-Ali, et le premier négociant de Trieste par sa richesse et son crédit.

A cette décision inespérée de ses parents, la joie d'Abro fut au comble. Il fit à la hâte ses préparatifs et se mit en route; son voyage fut des plus heureux; il arriva bientôt près de son cousin qui l'accueillit à bras ouverts, et qui bientôt émerveillé de sa grande disposition pour le commerce s'applaudit, de lui avoir ouvert sa maison.

M. Pierre déjà avancé en âge, avait grand besoin de l'aide d'un parent aussi actif, aussi infatigable et surtout aussi entendu que le jeune Abro; aussi il le prit en

ուստի սիրեց զինքը, վաճառականութեան գաղտնիքն անոր սովորեցուց և. հետզհետեւ այնչափ վրան սէր կապեց ու համարումն ու վստահութիւնն առաւ, որ գրեթէ բոլոր տանը հոգն ու կառավարութիւնն իրեն յանձնեց: Ամեն անգամ որ հարկ կըլլար իր եղբորը գերանջակ Պօղոս Պէյին հետ տեսնուիլ, որ Մեհմմետ Ալին ամենեւնի սիրելի ու մտերիմ պաշտօնեայն է. արտաքին գործոց ուստիկանն էր, զինքը իր տեղը կըդրէր յեզիպտոս:

Քառասունութերկու տարեկան եղած էր Աբրահամ Աղայն, և. գործքէ աշխատանքէ աչք չէր բացած որ ընտանեկան վայելից ու մխրարութեանց մտածէր. այն ժամանակ Նախախնամութիւնն իւր ազնիւ հոգւոյն զգացմանցը առջեւ Մարիամ Քրամէր անունով ազնււամարտ ու հայասէր գերմանացի օրինոր մը հանեց, որուն հետ 1855ին պսակուեցաւ: Օրհնեց Աստուած իրենց միութիւնը, և. այն օրհնութեան սիրելի պտուղներն եղան Ռաֆայէլ, Առաքել, Պետրոս՝ որ նոր վախճանեցաւ, և. Մարիամ՝ որ եօթը տարեկան է, գործնք իշաւիդսիմաստութեան և. առաքինութեան մեծցուցին բարեպաշտ ծնողքը:



M. Abraham Abro.

Նրբոր 1846ին Պետրոս Աղայն վախճանեցաւ, մեծագումար ստակի հետ՝ վաճառատանը կառավարութիւնն ու փոխարքային սեղանաորութեան ու գործակալութեան պաշտօնը քեռորդւոյն բողոք: Այս ընտրութիւնն հաստատեց նաեւ. նա ինքն Մեհմմետ Ալի, և. այնչափ գոհ եղաւ. Աբրահամ Աղային անճանաչէր ծառայութեանցն ու հաւատարմութեանը, որ յաջորդ տարին Սուլթան Ապտիւլ Մեհմետ արքայէն խնդրեց որ անոր Նշան Իֆրիխարի պատիւը շնորհէ. և. խնդիրը սիրով կատարուեցաւ:

Իւր այս ծանր պաշտօնը մինչեւ 1855 ամենայն գործունէութեամբ ու յաջողութեամբ կատարեց Աբրահամ Աղայ, և. առանձնական գործոցը համար ստեպ ստեպ ճամբորդութիւնն ընելու ստիպուելով՝ հարկադրեցաւ. այն պատուաւոր ծառայութեանն հրաժարելու. և. 1855էն մինչեւ այս տարի հետզհետեւ ուղեւորեցաւ յեզիպտոս, ի Լոնտոն և. ի Փարիզ, ուր պիտի կնքէ եղեր կենացը վերջին օրը:

Գեռանասակ զաւկին մահուանը վրայ այնչափ որդեսէր սիրտը վշտացեր ու միաւնորութեւ էր, որ

affection et l'initia à tous les secrets du commerce. Son amour pour lui, la confiance et la considération qu'il lui témoignait s'accrurent au point qu'il lui confia presque entièrement le soin et la direction de sa maison. Toutes les fois qu'il avait quelque affaire à traiter avec son frère, le fameux Boghos Bey, ministre des affaires étrangères en Égypte et favori de Méhémet Ali, c'était son cousin qu'il chargeait d'aller la terminer.

M. Abro était arrivé à sa quarante-deuxième année que les affaires ne lui avaient pas encore laissé le loisir de songer au bonheur domestique. C'est alors que la Providence lui envoya une épouse en tout digne des nobles sentiments de son âme, Marie Crammer, allemande d'origine, mais philarmène, femme douée de

toutes les qualités du cœur; il l'épousa en 1835. Le Seigneur bénit cette union, dont les fruits bien chers furent Raphaël, Arakel, Pierre qui vient de mourir, et Marie, aujourd'hui âgée de sept ans, qui tous furent élevés par leurs pieux parents dans la voie de la sagesse et de la vertu.

En 1846, quand M. Pierre mourut, il légua à son cousin, avec une fortune considérable, sa maison de commerce et ses fonctions d'agent et de banquier du vice-roi. Méhémet-

Ali confirma ce choix et fut tellement satisfait des services, de la fidélité et du dévouement de M. Abro, qu'un an après il demanda pour lui à sa Majesté le Sultan Abdul Medjid Khan la décoration du Nichan Istikhar. Cette insigne faveur lui fut aussitôt accordée.

Ces fonctions difficiles, auprès du vice-roi, M. Abro les remplit jusqu'en 1853, avec toute l'activité et tout le succès possibles; mais obligé pour ses affaires particulières d'entreprendre sans cesse de nombreux voyages, il fut contraint, la même année, de renoncer à cette haute dignité. Depuis lors, il voyagea alternativement en Égypte, à Londres et à Paris où il devait terminer ses jours.

La douleur qu'il ressentit de la perte de son fils, mort si jeune encore, fut tellement vive, la blessure dont son

այնուհետեւ այսինքն իրեն անկարելի կերեւար : Ժամերով ակնկառայց անքիթ կը կենար ու աջուրներէն գետի պէս դառն արտասուք կը քափէր : Ակն յայտնի կը տեսնէին ընտանիքը, կըսէին բարեկամներն որ այս անմխիբար տրտմութեան հետեւանքներն աղետալի պիտի ըլլան : Եւ յիշատի. ծնողացմէն ժառանգական ունեցած ստամոքսի տկարութիւնը որ մինչեւ այն տարիքին անյայտ մնացեր էր, այսպիսի սաստիկ տրտմութեան ու դառնակիւծ ցաւոց կը սպասէ եղեր որ զրգուռի դուրս ելլէ : Քանի մը օրուան մէջ ստամոքսը կը փտտի ու Փարիզու ամենաճարտար բժիշկներն անգամ առողջութեան յոյսերնին կը կտրեն :

Կիմանայ Աբրահամ Աղայն որ ալ ժամանակը մօտեցեր է, պիտի երբայ ամիսներով ողբացած ու անմոռանալի կորստեամբք հիւանդացած որդւոյն հետ նորէն միանայ, եւ կըսի յաւիտեական կենաց հասնելու ճամբան շուտ ու անարգել ընելու սրբազան միջոցներուն դիմել : Մահուրնէ երկու օր յառաջ Շահնազարեան Դերասպետի Կարապետ վարդապետին կը խոստովանի, կը հաղորդուի, կ'որհնէ իր զորս կողմը բոլորած աղէկէզ ու արտասուահառաջ ընտանիքը, Աստուծոյ ամենագոր աջոյն հովանին անոնց վրայ կը մաղթէ, կը մխիբարէ կը բաշտէրէ զիրենք որ շատ չլան չվշտանան, վասն զի ինքը օտար տեղ չերթար, իր սիրելի գակին քով՝ Պետրոսիկը տեսնելու կերբայ, ուր օր մը զիրենք ալ պիտի նորէն առնու ժողովէ, ու այնուհետեւ անմեկնելի ի միմեանց պիտի մնան՝ ամենողորմ Ստեղծողին իրենց համար պատրաստած անտրտում երանաւետ օրեւանին մէջ :

Աւանդ, մինչդեռ վշտանար ընտանիքն էւ բարեկամք անոր այսպիսի արիական խօսակցութենէն խաբուած կը յուսային դեռ զինքը երկար ժամանակ վայելելու, անագորոյն մանր արագարագ անոր օրերը կարճեցուց : Այն ժամանակ յաւիտեականութեան դռները առջեւն բացուեցան. այնուհետեւ բոլոր խորհուրդն ու մտածմունքը Աստուծոյ անհուն ողորմութեանը վրայ դարձուց. սրտի մտօք անոր ապահեմած, ու Արարչին սիրովը զմայլած՝ սեպտեմբերի 18ին խաղաղ ու հանգիստ մահուամբ իւր Արարչին հետքը հոգին աւանդեց :

Ինչպէս որ յունիս ամսոյն Աղանւոյն մէջ հրատարակեցինք, ասկէց յառաջ երեք ցաւալի կորուստ ըրեր էր Հայոց ազգը ի Փարիզ բնակող որդւոց մէջ. բայց զոր այսօր կողբամք՝ ամենէն մեծ ու ցաւալին, վասն զի անդարմանելին է :

cœur fut percé, si profonde, qu'il lui sembla dès lors impossible de vivre. On le voyait des heures entières dans un état de prostration complète, les yeux fixes et répandant des larmes amères. Toute sa famille, ses amis, ne sentaient que trop combien devaient être funestes les conséquences de cette inconsolable tristesse. En vérité, il semble que la maladie d'estomac à laquelle il devait succomber, affection héréditaire dans sa famille, dissimulée jusqu'à cet âge avancé, n'attendait que la surexcitation d'une semblable douleur pour se déclarer. Dans peu de jours, l'estomac fut gangrené, et toute la science des célébrités médicales de Paris fut impuissante à y porter remède.

M. Abro sentit que le jour approchait où il devait aller rejoindre ce fils qu'il avait pleuré des mois entiers et dont la perte seule le conduisait au tombeau; dès lors il ne songea plus qu'aux moyens de parcourir avec promptitude et sûreté le chemin qui conduit à la vie éternelle. Deux jours avant sa mort il se confessa et reçut les saints sacrements des mains de Garabed Vartabed Chahnazarian. Il bénit les siens qui l'entouraient le cœur déchiré et fondant en larmes. Il implora sur eux la protection divine, s'efforça de les consoler, de fortifier leur courage, s'appliqua à leur faire envisager sans trop d'affliction son départ pour une patrie qui ne lui serait pas étrangère. N'allait-il pas retrouver son fils bien-aimé? N'allait-il pas voir son Pierre dans cette demeure où eux aussi sont appelés à les rejoindre un jour pour être à jamais inséparables dans cet asile de bonheur et de joie, que leur a préparé la miséricorde du Créateur.

Hélas! pendant que sa famille éplorée et ses amis eux-mêmes, trompés par ces paroles couageuses, espéraient jouir encore longtemps de sa présence, l'impitoyable mort abrégait rapidement ses jours. Alors s'ouvrirent devant lui les portes de l'éternité. A partir de ce moment toutes ses pensées se tournèrent vers la miséricorde infinie du Seigneur, toutes ses facultés restèrent absorbées par cette contemplation; transporté d'amour pour son Créateur, fondant en lui tout son espoir, il s'endormit du sommeil paisible du juste et rendit son âme entre ses mains le 18 septembre 1857.

Ainsi que nous l'avons dit dans le numéro du mois de juin de la Colombe du Massis, la nation arménienne a éprouvé trois pertes douloureuses parmi ceux de ses enfants qui habitent Paris. Mais celle que nous déplorons aujourd'hui est la plus grande et la plus douloureuse; elle est irremédiable.

Որչափ որ հանգուցեալն իւր բարեմասնութիւնը ուզած է անյայտ պահել, այնչափ եւս իւր կորուստը մեծ ու անդարմանելի է : Աբրահամ Աղային այս դժուարագիւտ ջրնաղ բարեմասնութեանց գլխաւորներն էին Ողորմածութիւն եւ Ազգասիրութիւն : Ըրած ողորմութիւնները բազմաթիւ ու բազմատեսակ են, որոց կանոն եւ առաջնորդ ունէր Քրիստոսի Տեառն մերոյ սրանցելի խօսքը. « Այլ դու յորժամ ողորմութիւն առնիցես, մի գիտացէ ձախ քո զինչ գործէ աչ քո, որպէս զի եղիցի ողորմութիւն քո ի ծածուկ, եւ հայրն քո որ տեսանէ ի ծածուկ՝ հատուցէ քեզ յայտնապէս. » ուստի եւ ըրած ողորմութիւններն ոչ որդիքը եւ ոչ կողակիցը կարող էին երբէք իմանալ :

Նուանդուն ու անխնոջ ազգասիրութեանը ոգին եւս խօսակցութիւնը խողները միայն կարող եղած են հասկընալ. խիստ շատ անգամ նետը տեսնուելու բաղդն ունեցեր ենք, եւ միշտ մեր խօսակցութեան առաջին եւ վերջին նիւթը ազգին օգուտը, յառաջդիմութիւնն ու պայծառութիւնը եղած է : Այս մտքով ու փափաքով էր ահա որ ասկէց նինգ տարի առաջ ետեւէ եղաւ Փարիզու մէջ ազգային մատուռ ու վարժարան կանգնելու համար դրամագուլիս ժողովելու. ինքը մեկէն տասն հազար Ֆրանք դրաւ ու իւր բարեկամներէն ալ յիսուն հազարէն աւելի ժողովեց : Բայց ահա, ինչպէս որ ազգօգուտ մեռնարկութեանց շատերը մեր ազգին մէջ երկպառակութեան ու անմեական շահերու կամ կիրքերու զոն կըլլան, այսպէս ալ այս մեծ ու օգտակար մեռնարկութիւնը զարմանալի յաջողութեամբ սկսելէն ու ազգիս մեծապատիւ ու բազմահարուստ անդամներէն՝ որպիսիք էին Լազարեան իշխանը, Նուստրէան Յովսէփ Զեյեպի, Գրիգոր Մանուկ Պէյ, իրեն նպաստիչ եւ պաշտպան ունենային ետքն ալ՝ շուտով խափանեցաւ, սկզբնաւորութեան ուրախալի աւետեացը նետ կործանման ցաւալի գոյժն ալ տարածուեցաւ յազգին : Քանի մը տարի ետքը իւր այս գովելի դիտաւորութեան կատարումը Հայկազեան Վարժարանիս վրայ տեսնելով՝ ուրախացաւ իւր ազգասէր հոգին, եւ անոր հաստատութեանը սրտանց փափաքելով, վասն զի համոզուած էր քե առանց ուսման եւ կրթութեան ազգերնիս ոչ երբէք նախնեացը փառացն ու մեծութեան պիտի հասնի, ու տգիտութեան արգասիք՝ երկպառակութեան չարադէտ ազգակործան վնասներէն պիտի ազատի, կըլորդորէր որ նոյն վարժարանին դրամագուլիս մը պատրաստուի որպէս զի հաստատուն ու անկործան մնայ, եւ կըլսոստանար խնդութեամբ մասնակից լինել այն ազգասիրական գործոյն : Ախա՜ն որ մահը վրայ հասնելով չկրցաւ սրտին փափաքը կատարել : Շատ

Plus le défunt a cherché à dérober ses qualités au grand jour, plus sa perte est grande et irréparable. Au nombre de ces qualités, nous citerons, comme les principales, sa Charité et son Patriotisme. Dans ses charités, aussi variées que nombreuses, il avait pris pour règle la parole sublime de notre Seigneur : « Lorsque vous faites l'aumône, que votre main gauche ne sache pas ce que fait votre droite, afin que votre aumône soit dans le secret, et votre père qui voit dans le secret vous le rendra. » Aussi faisait-il toujours ses aumônes à l'insu de ses enfants et même de sa femme.

Son patriotisme même, si vif, si infatigable, n'était réellement connu que de ceux qui avaient eu l'occasion de converser quelquefois avec lui. Souvent nous avons eu le bonheur d'être admis dans sa société, et toujours le premier comme le dernier sujet de nos entretiens avait pour objet l'intérêt de la nation, son progrès et sa prospérité. C'est pour arriver à ce but qu'il y a cinq ans il fit tous ses efforts pour réunir le capital nécessaire à la fondation, dans Paris, d'une chapelle et d'un collège nationaux. Lui-même offrit de prime abord dix mille francs pour sa part, et obtint de ses amis plus de cinquante mille francs. Mais hélas ! de même que la plupart des œuvres utiles à la nation ont été victimes des dissensions, des passions et des intérêts personnels ; de même aussi, cette grande entreprise, dont on attendait de si beaux résultats, après un début si inattendu et si prospère, échoua bientôt malgré le soutien et la protection des membres les plus honorables et les plus riches de la nation, tels que les comtes Lazareff, M. Joseph Yousouff, M. Grégoire Manouk Bey. Presque en même temps que la joyeuse annonce du succès de cette belle œuvre, se répandit dans la nation la triste nouvelle de sa ruine ! Quelques années plus tard, retrouvant, dans la fondation du Collège national arménien, l'occasion de mettre à exécution son noble projet, l'âme patriote de M. Abro fut transportée de joie. Il désirait de tout son cœur le succès de cet établissement, convaincu que, sans l'éducation, sans l'instruction, nous n'atteindrons jamais à la gloire et à la grandeur de nos ancêtres, et que jamais nous ne serons délivrés des effets funestes et déplorables des dissensions, fruit inévitable de l'ignorance ; il engageait tous ses compatriotes à disposer, selon leurs moyens, d'un capital plus ou moins considérable destiné à soutenir cette maison ; il offrait de contribuer avec

հաւանական է, եւ իւր ազգասիրութիւնը ճանչնողները կրնային իրաւամբ յուսալ, որ իր հայրենասիրութեանն ու մեծափառքամ հարստութեանը արժանի գործ ու յիշատակ պիտի բողոք աշխարհիս վրայ Հայկազեան Վարժարանին հիմնադիր բարերարաց գլխաւորներէն մէկն ըլլալը՝ մեծագումար ստակ անոր պարգեւելով :

Տարակոյս չկայ որ այս իրաւացի ակնկալութեան կորուստը մեծ ցաւ է ազգերնոս. սակայն կրնամք զինքը եւ իրմով բոլոր ազգասերքը մխիթարել աւետելով իրենց որ բարեյիշատակ հանգուցելոյն ազգասիրութեան հոգին կենդանի է իւր արժանաժառանգ պայազատ Ռաֆայէլ Աղային սրտին մէջ, որ իրեն քաղցր պարտք կը համարի ու պիտի համարի միշտ հօրը ճամբէն չխտորելով՝ կամակատար ըլլալ անոր, եւ իրեն արժանի բարեգործութեամբ մը յիշատակն անջնջելի պահել համազգեացը սրտին մէջ զոյգ ընդ Քաղեղեանս, Լազարեանս, Մուրատեանս եւ Ռաֆայէլեանս, մեծանուն բարերարս ազգիս Հայոց : Նոյնը յուսան իրմէ մեզի հետ բոլոր այն ազգայինք որ ի Փարիզ, եւ ասկէ տարի մը յառաջ ի Զմիւռնիա եւ ի Կոստանդնուպոլիս հետը խօսակցել ու ընտիր ընտիր կատարելութիւններն ու ազգասիրութեան նորարարժ քայց եռանդուն հոգին կարող եղեր են տեսնել ու գովել :

Ռաֆայէլ աղային սրտին մէջ այս սակաւագիւտ բարեմասնութեանց բուսնելուն ու աճելուն ոչ սակաւ պատճառ եղած է նաեւ ազնուասիրտ մայրը Մարիամ տիկինը, որ քեպետ Գերմանոսի ազգաւ, այլ Հայ է սրտով ու հոգով, ինչպէս որ կրթած ու մեծցուցած զաւակացը վրայ եւս յայտնի կը տեսնուի. ուստի եւ Հայոց ազգին երախտագիտութեանն ու շնորհակալութեանը մեծապէս արժանի՝ ի կենդանութեան եւ յետ մահուն անբաժանելի իւր սիրելի կողակցին ցանկալի յիշատակէն :

Այրօջեան այսինքն Աբրահամեան տոհմը մեր հիմակուան գտնուած ամենէն հին ազգատոհմներէն մէկն է, անոր համար կարծեք որ վրան գէր համառօտ տեղեկութիւն մը տամք :

Այս փառաւոր ու բազմաթիւ տոհմին վրայօր հետեւեալ ծանօթութիւնները գտանք վկայականի մը մէջ, զոր 1804ին ապրիլի 20ին Զմիւռնիոյ հայկազունք տուեր են, եւ ժամանակի սրբազան պա-

joie à cette œuvre éminemment patriotique. Pourquoi faut-il que la mort soit venue mettre obstacle à la réalisation de ce désir si cher à son cœur? Nous avons lieu de croire, et comme nous, en ont la certitude tous ceux qui ont connu son patriotisme, qu'il avait l'intention de laisser au monde, en souvenir de son amour pour sa nation, une œuvre digne de sa charité et de sa grande fortune; il eut voulu être un des principaux fondateurs bienfaiteurs de cet établissement national, en lui léguant une somme considérable.

Sans aucun doute, la perte d'une espérance si légitime sera bien sensible à la nation, mais nous sommes à même de l'en consoler, elle et tous les patriotes, en proclamant que le patriotisme du défunt n'est pas mort avec lui, il reste profondément enraciné dans le cœur de son digne héritier, M. Raphaël. Certainement il regarde et regardera toujours comme un devoir bien doux d'être l'exécuteur des volontés de son père; il se montrera digne de sa mission et s'estimera heureux de conserver à jamais ineffaçable dans le cœur de ses concitoyens, par une bienfaisance digne de lui, la mémoire de M. Abraham Abro à côté de celle des Kazès, des Lazareff, des Moorat et des Raphaël, ces bienfaiteurs illustres de la nation arménienne. Nous croyons pouvoir fonder en lui cette espérance, et comme nous, penseront tous ceux qui ont pu le voir à Paris, tous ceux qui l'ont admiré, il y a un an, à Smyrne et à Constantinople, et qui ont été à même d'apprécier ces hautes qualités, ce patriotisme naissant à peine, et déjà si profond qui lui ont valu tant d'éloges.

Ces qualités éminentes que nous nous plaisons à admirer en M. Raphaël, il les doit en grande partie à son excellente mère, madame Abro. C'est elle qui les a fait naître en son cœur, c'est sa sollicitude qui les y a développées. Bien qu'elle soit allemande d'origine, madame Abro est arménienne de cœur et d'âme; l'éducation qu'elle a donnée à ses fils le prouve assez; aussi méritait-elle à de biens justes titres la reconnaissance de la nation arménienne, et pendant sa vie, comme après sa mort, sa mémoire restera à jamais inséparable de la mémoire de son époux bien-aimé.

La famille Abro est une des plus nobles et des plus anciennes familles arméniennes qui existent aujourd'hui; aussi nous croyons devoir lui consacrer ici quelques lignes.

Nous empruntons le récit qui va suivre, à une légende publiée le 20 avril 1804, par les Arméniens de Smyrne, confirmée par le patriarche et les notables de Constantinople, par un grand nombre d'évêques et de prêtres de

տրիարքը ու Կոստանդնուպոլսոյ ամիրաները հանդերձ բազմաթիւ եպիսկոպոսօր, վարդապետօր եւ քահանայիւք վաւերացուցեր են, ինչպէս նաեւ Ռուսիոյ եւ Գաղղիոյ արտաքին գործոց ոստիկաններն ու այլ եւ այլ ազգաց հիւպատոսներն կամ երեսփոխանները :

Յիշեալ վկայականին նայելով Ապրօյեան ցեղն բուն Անի քաղաքէն եկած է, եւ Բագրատունի արքայական տոհմին հետ եւս ազգակցութիւն ունեցեր է : Երկար ժամանակ Կարին (Երզնկա) բնակէին եւ փառաւոր պաշտօններով մեծ անուն հանելէն հետք, 1521 թուին Ալփիար՝ յիշեալ տոհմին նահապետը, իւր բոլոր ընտանեօրը Էրզրական Տաճկաստան կը փոխադրուի ու Պէկրատ քաղաքը կը նստատառուի : Աբրահամ Ալփիարի թոռը, իւր մեծ հանճարովը, ճոխութեամբն ու հաւատարմութեամբը Կրետէի (Կիրիս) Հիւսէին Փաշային եւ Քեօփրիլի Օղլուին մեծամեծ ծառայութիւններ ընելուն համար Սուլթան Իպրահիմէն բոլոր տէրութեանը մէջ ազատ ու անմարս վաճառականութեան Խաքրի-Շերիֆ կամ նուիրական հրովարտակ մը կ'առնու, եւ նոյն կողմոյն մէջ Հայոց համար Էկէղեցի մը շինելու հրաման, զոր իւր ծախիւքը կը շինէ. նոյնպէս շինել կուտայ նաեւ Կոստանդնուպոլսոյ սուրբ Նիկողայոսի Էկէղեցին, որ Սիլիվրիի, Մահալիգի եւ Փիլիպպոլսոյ (Ֆիլիպե) քաղաքաց Էկէղեցիներուն հետ այս մեծապատիւ տոհմին բարեպաշտութեան ու բարեգործութեան անմահ յիշատակներ պիտի մնան :

Ապրօյեան գերդաստանն 1688ին Ասիոյ վաճառչան Զմիւռնիա քաղաքը կը փոխադրուի, Գաղղիացոց Լուդովիկոս Ժ-Գ քաղաւորէն պաշտպանութեան ու ազնուականութեան թղթեր կընդունի, ինչպէս նաեւ 1717ին Ռուսաց կայսր Մեծն Պետրոսէն հրովարտակ մը բոլոր կայսերութեանը երկրին մէջ ազատ վաճառականութիւն ընելու :

Երբոր Մեծն Պետրոս Ամաղերտամ էր, Ապրօյեան Պետրոս Աղայն իրեն աղերսագիր մը մատուց խնդրելով ազատ վաճառականութեան արտօնութիւնը : Կայսրը մասնաւոր հրովարտակով մը խնդիրքը կատարեց, որ այն կողմերը վաճառականութեան ծաղիկուն շատ նպաստաւոր էղաւ : Այս հրովարտակին աշխարհաբառ քարգմանութիւնը հոս կը ղցենք զոր անցեալ տարի գրաբառ հրատարակեցինք՝ Պ. Սարգիս Կիւրքա անունանի ուսն հեղինակին գրքէն առնելով, որ կը կոչուի « Համառօտ տեսութիւն պատմութեան ազգին Հայոց ի սկզբնաւորութենէն նորին մինչեւ ցվերածնութիւն Հայկական Նահանգին ի կայսերութեան Ռուսաց : »

la nation, de même que par les ministres des affaires étrangères de Russie et de France, et par différents consuls ou représentants de diverses nations.

D'après cette légende, la famille Abro, depuis longtemps une des premières de la nation, ainsi que le prouvent ses nombreuses alliances avec la famille royale des Bagratides, émigra d'Ani, la dernière capitale de l'Arménie. Elle habita longtemps Erzeroum, où les hautes fonctions qu'elle eut à remplir lui permirent de s'illustrer par des actions à jamais mémorables. En 1521, le chef de la famille, Alpiar, partit avec les siens pour la Turquie d'Europe et vint s'établir à Belgrade. Abraham, petit-fils d'Alpiar, grâce à son immense fortune, grâce surtout à ses talents et à une fidélité à toute épreuve, réussit à rendre d'éminents services aux pachas de Candie, Huséin et Keoprulu Oghlou; il obtint en récompense, par un khatti-chérif du sultan Ibrahim, le droit d'exercer le commerce dans toute l'étendue de l'empire, librement et sans être soumis à aucun impôt, et, en outre, l'autorisation de bâtir une église dans l'île. Il la fit construire à ses frais, ainsi que plus tard à Constantinople l'église de Saint-Nicolas. Elles resteront comme un souvenir immortel de la piété et de la bienfaisance de cette famille, avec celles de Silivri, de Mahalig et de Filibé ou Philippopoli.

En 1688, la famille Abro se transporta dans la cité commerçante par excellence de l'Asie, à Smyrne. C'est là qu'elle reçut de Louis XIV des lettres de protection et des lettres de noblesse. Plus tard, en 1717, un décret de Pierre le Grand devait lui accorder la liberté du commerce dans tout son empire.

Lors du séjour de Pierre le Grand à Amsterdam, M. Pierre Abro lui adressa une demande dans le but d'obtenir ce privilège. Il lui fut accordé par un décret qui a eu par la suite des résultats bien importants pour le commerce. Nous en donnons ci-dessous la traduction. Ce document, que nous avons inséré déjà dans nos publications, nous a été fourni par un ouvrage de M. Serge Glinka, écrivain russe distingué. Cet ouvrage a pour titre : *Coup d'œil général sur l'histoire de la nation arménienne, depuis son existence jusqu'au rétablissement de la province d'Arménie dans l'empire russe.*

« Ողորմութեամբն Աստուծոյ մեր Պետրոս առա-
« ջին, Արքայ (Յար) և Ինքնակալ ամենայն Ռու-
« սաց, և այլն, և այլն, և այլն :

« Աս հրովարտակովս կըլայտնեմք ամենուն որոց
« պետք է գիտնալ, և մանաւանդ մեր դէկավարիչ ծե-
« րակուտին, կուսակալներուն և անոնց փոխանորդ-
« ներուն, հրամանատարներուն, գաւառաց խորհրդ-
« դականներուն, և զինուորական ու քաղաքական ա-
« մեն կարգի ոստիկաններուն, և քաղաքներու մէջ և-
« դած վերատեսուչներուն, քաղաքապետներուն և
« մարսի պաշտօնեաներուն, քէ երբոր Հոլանտիա
« էինք, հայկազն Պետրոս (Փիքեր) Ապրո խոնարհաբար
« մեզի աղերսագրով մը իմացուց քէ ինքը և երկու
« եղբարքը Աբրահամ և Ստեփան Ապրո՝ բնակիչք
« Զմիւռնիոյ՝ մեծ վաճառականութիւն ունին Հնդկաս-
« տան, Պարսկաստան, Տաճկաստան և այս կող-
« մերու եւրոպական քաղաքութեանց մէջ, և իրենց
« վաճառականութեան մեծ մասը մետաքս է և ուրիշ
« Պարսից և Օսերից բերքեր. և միանգամայն մեծ
« ակնածութեամբ առաջարկեց մեզի քէ ինքը և իր
« երկու եղբարքը, իրենց այնպիսի վաճառաշահու-
« րիւնը առաջ տանելու համար կուզեն մեր քա-
« զաւորութեան և գաւառներուն մէջէն անցնելով
« Պարսկաստան երբայ և անկէ երկրին վաճառքները
« այս սահմաններս բերել, և անոնցմով առուտոր
« ընել, մեր Աժտերխան, Եարոսլաւ, Արքանկէյ, Մոս-
« քուաքաղաքները, և կայսերանիստ Փերրպուրկ քա-
« ղաքը անցնելով : Նոյնպէս մեր քաղաքութեանը
« գաւառներուն մէջ տեսակ տեսակ վաճառքներ
« ծախել՝ արժան եղած մարսը հատուցանելով :
« Միայն քէ կըհրամայեմք որ այն վաճառքներէն որ
« իրենք և իրենց գործակալները Պարսկաստան ու
« ի Պարսից մեր կայսերութեանը մէջ մեր հր և
« իցէ քաղաքները և նաւահանգիստները և ինչ ճա-
« նապարհով ալ որ ուզեն տանիլ, կամ մեր քաղաք-
« ութեան գաւառներուն մէջ միայն ծախել, և կամ
« միայն անոնցմէ անցնելով այս սահմանները բերել
« ուզենան, մարսին տուրքը անոնցմէ բոլորովին
« այն օրինօրն առնուի՝ որով որ Պարսից տերութեան
« հպատակ եղող Զուղայեցիքը կըհատուցանեն, և
« այս բանիս համար ինքը մեզմէ խոնարհութեամբ
« արտօնութիւններ և հրամաններ խնդրեց : Անոր
« համար մեր ալ մեր կայսերութեանը և գաւառ-
« ներուն մէջ վաճառականութիւնը ծաղկեցընելու հա-
« մար, ոչ միայն ըստ ամենայնի իր խնդրոյն հաւա-
« նեցար, հապա նաեւ այս մեր հրովարտակը և
« արտօնութիւնը անոր տալու հաճեցանք, հրամայե-
« լով վերոյիշատակեալ ծերակուտին, կուսակալնե-

« Nous, Pierre I^{er}, par la grâce de Dieu Czar et
« Empereur de toutes les Russies, etc., etc., etc.

« Déclarons par les présentes à tous ceux qu'il
« appartiendra, et nommément à notre sénat dirigeant,
« aux gouverneurs, aux vice-gouverneurs, aux com-
« mandants, aux *landraths* et aux chefs de toute admi-
« nistration militaire et civile, de même que dans les
« villes, aux inspecteurs, aux bourgmestres, et aux
« employés des douanes, que, pendant notre séjour en
« Hollande, l'Arménien Pieter Abro, nous représenta
« très-humblement, dans un mémoire, que lui et ses
« deux frères, Abraham et Stépan Abro, demeurant à
« Smyrne, font un grand commerce aux Indes, en Perse,
« en Turquie et dans ces contrées-ci des souverains de
« l'Europe, lequel commerce consiste principalement
« dans la soie et autres marchandises provenant de
« la Perse et de l'Osséthie. Il nous déclara, en même
« temps, très-humblement, que lui et ses frères susdits
« sont dans l'intention de traverser, pour les besoins de
« leur commerce, nos États et pays pour se rendre en
« Perse, et de là importer les marchandises du pays
« dans ces contrées-ci, et entrer en relation avec nos
« villes d'Astrakan et d'Yaroslav, d'Arkhangel, de
« Moscou et notre résidence de Saint-Petersbourg; de
« faire également le commerce dans notre empire avec
« toutes ces marchandises, moyennant le prix d'un droit
« convenable, nous priant de donner l'ordre pour que les
« marchandises qu'eux-mêmes ou leurs agents transpor-
« teront en Perse, ou de là dans nos États, par telle
« ville ou port de notre pays que ce soit, par telle route
« qu'ils jugeront convenable, ou qu'ils voudront vendre
« dans notre empire, ou destinées par eux à passer en
« transit dans notre pays, afin de les transporter dans
« ces contrées-ci, acquittent un droit entièrement con-
« forme à celui que paient les marchands domiciliés à
« Djoulfa, sujets de la Perse. A ces causes il nous de-
« manda très-humblement privilège et consentement.
« C'est pourquoi, Nous, voulant augmenter le commerce
« dans nos États et pays, avons daigné non-seulement
« acquiescer à sa requête, mais même lui concéder
« gracieusement le présent octroi et privilège, ordonnant
« à nos susdits sénat dirigeant, gouverneurs, vice-gou-
« verneurs, commandants, *landraths* et chefs de tout
« service militaire et civil, et dans les villes, aux inspec-
« teurs, aux bourgmestres et employés des douanes,
« que lorsque les susdits Pieter, Abraham et Stépan
« Abro, munis de notre présente charte, se rendront

« քուն և անոնց փոխանորդներուն, հրամանա-
 « տարներուն, խորհրդականներուն, և զինուորական
 « և քաղաքական ոստիկաններուն, և մաքսի պաշ-
 « տօնեաներուն, որ երբ Պետրոս և Աբրահամ և
 « Ստեփան Ապրո մեր այս հրովարտակովս վաճառա-
 « կանութիւն ընելու համար ճամբորդութիւն մը ընեն,
 « և կամ իրենց կողմանէ վաճառքներով գործակալ-
 « ներ ղրկելու ըլլան, ամեն տեղ ազատ և անարգել
 « ըլլան, քէ ծովով եղեր և քէ ցամաքով, որ ճամբով
 « ու որ քաղաքէն որ այ ուզելու ըլլան երբայ, իրենց
 « մարդիկներովն ու կան կարասիքովը բողոյ զիրենք,
 « առանց ամենեւին զրկողութիւն և խափանում մը
 « ընելու, այլ մանաւանդ իրենց խնդրին համե-
 « մատ ամեն օգնութիւն անոնց ընել : Բայց իրենց
 « հետ գտնուած, և կամ իրենց գործակալներուն հետ
 « ղրկուած վաճառքներէն կը հրամայենք որ մաքսա-
 « պետները, քաղաքապետները և ուրիշ պաշտօ-
 « նեաները այն կերպով առնուն տուրքը, և պատուի-
 « րուած տեղը բերուած դրամը, մեր բազաւորական
 « գանձը, որ բոլորովին նման ըլլայ Պարսից հպատակ
 « Զուղայեցի Հայերէն առնուածներուն՝ իրենց հետ
 « դրուած պայմաններուն համեմատ. անկէ ի գատ
 « մէկը չհամարձակի բան մը պահանջել, քէ իրենցմէ
 « և քէ իրենց գործակալներէն, և անոնց վրայ տուրք
 « ձգել, և մեր հպատակներէն չըլլայ որ մէկը անոնց
 « դպչի, այլ վախճայ մեր բարկութեան սաստկու-
 « րենէն և սաստկապահանջ տուգանքներէն :

« Եւ այսպէս մեր, մեծագոր ինքնակալ, մեր ար-
 « քունական մեծութեամբը մարդասիրաբար կը հա-
 « ճիմք և կը հաւանիմք անոնց և իրենց գործակալ-
 « ներուն մեր արոռանիստ Սենքր-Փէրպուրկի մէջ
 « և ուրիշ վերը յիշատակած քաղաքներնուս մէջ
 « ազատաբար բնակիլ և վաճառել ամեն տեսակ
 « վաճառքները միայն քէ պատուիրանաւ արգիւտած
 « չըլլայ, և վաճառականութեան պատճառաւ մեր
 « և ուրիշ տէրութեանց քաղաքները քալել, և իրենց
 « վաճառքները տանիլ կամ ղրկել շուրով եղեր և,
 « քէ ցամաքով, հատուցանելով՝ ինչպէս որ վերը
 « ըսինք, պարտաւստաշաճ եղած տուրքը՝ Պարսից
 « հպատակ եղող Հայոց տուած տուրքին պէս : Այլ
 « և կը հրամայեմք որ նոյն Պետրոսի Ապրո և իրեն
 « եղբարցն ու գործակալներուն ամենէն աւելի հովա-
 « նաւորութիւն և օգնութիւն ըլլուի, որպէս զի իրենց
 « ուրիշ հայկազեան եղբարքը տեսնելով զայն, ինչ-
 « պէս նաեւ ուրիշ ազգէ վաճառական մարդիկ յոր-
 « դորուն նոյնպէս մեր և Պարսից երկրին հետ
 « առուտուր ընելու : Այս բանիս հաստատութեանը
 « համար, մեր ձեռքովը ստորագրեցինք և կայսե-

« dans nos États, dans le but de faire du commerce,
 « ou enverront des agents chargés de leurs marchan-
 « dises, ils soient partout libres de circuler par terre
 « et sur mer, par telle route et par telle ville qu'ils vou-
 « dront passer, avec tous leurs gens et bagages, sans
 « être assujettis à aucune vexation et empêchement; au
 « contraire, qu'à leur demande, on leur prête toute
 « sorte de secours. Quant aux marchandises qu'ils
 « apporteront avec eux, ou qu'ils expédieraient sous
 « la conduite de leurs agents, nous ordonnons aux
 « inspecteurs des douanes, aux bourgmestres et aux
 « autres employés, de n'exiger d'eux d'autres droits,
 « dans les lieux désignés pour la perception des re-
 « venus de notre trésor, que ceux auxquels sont assu-
 « jettis les Arméniens de Djoulfa, sujets de la Perse,
 « selon le contrat stipulé avec ces derniers, et de ne
 « leur rien prendre soit personnellement, soit en sus
 « à leurs agents; qu'en outre, aucun de nos sujets n'ait
 « la témérité de les soumettre à des impôts ou de les
 « vexer, d'une manière quelconque, sous peine d'en-
 « courir notre disgrâce et de subir une amende énorme.

« Ainsi Nous, grand souverain, dans Notre Majesté
 « Royale, nous octroyons gracieusement à eux-mêmes,
 « aussi bien qu'à leurs agents, un libre séjour dans
 « notre résidence de Saint-Petersbourg et dans les
 « autres villes sus-mentionnées; leur permettant de
 « trafiquer sur toute sorte de marchandises non pro-
 « hibées; de se rendre, pour cause de commerce,
 « dans nos autres villes et dans un royaume étranger
 « quelconque, et de transporter ou expédier leurs
 « marchandises par mer ou par terre, moyennant le
 « paiement, ainsi qu'il a été dit plus haut, d'un droit
 « convenable, tout à fait conforme à celui qui est perçu
 « des susdits Arméniens, sujets de la Perse. Nous
 « ordonnons en outre, qu'à ce même Pieter Abro et à
 « ses frères et agents, soient assurées une protection et
 « une assistance toutes particulières, afin que, à leur
 « exemple, les autres Arméniens, leurs frères, et les
 « commerçants des autres nations, soient attirés en vue
 « d'établir le commerce dans notre pays avec la Perse.
 « C'est pourquoi, et en confirmation du présent pri-
 « vilège, nous y avons apposé notre signature de notre

« րական կնիքովս դրոշմելու հրամայեցինք, և մեր
 « այս հրովարտակը առջի սովորութեանը պէս զրի
 « անցնել տալով՝ իրենց կամ իրենց գործակալներուն
 « առանդէլ այն քաղաքներուն և այն տեղերուն մէջ
 « ուր որ օրէն է տուրք առնուլ: Եւ թէ որ իրենցմէ կամ
 « գործակալներէն մէկը առանց այս հրովարտակիս
 « ալ այնպիսի վաճառականութեան համար մեր տե-
 « րութեանը մէջ գալու ըլլայ՝ հրաման ունենայ, և
 « այս բանիս վկայութիւն համարուի երբոր հրովար-
 « տակիս օրինակը Ապրո Պետրոսին ստորագրու-
 « րեամբը և կնիքովը ցուցնեն, և այնպէս կատարուի
 « ամեն բան՝ ինչպէս թէ մեր այս բուն իսկական
 « հրովարտակս մէջ բերուի: Տուեալ յԱմսդերտամ,
 « ի 28 առուր ամսեանն յունուարի, յամի տեառն
 « 1717 և ի բագաորութեանս մերոյ Լեւ ամի: »

Երեւելի անձինք հետզհետէ իրարու յաջորդելով
 կրնասցընեն զմեզ մինչեւ Առաքել Աղա և իւր որդին
 Աբրահամ Աղա, արժանի շնորհալի այնպիսոյ ազ-
 նական տոհմի:

Իննետասներորդ դարուս սկիզբէն ի վեր Ապրո-
 յեան ազգատոհմին անդամոց շատերը այլ և այլ տե-
 րութեանց բարձր պաշտօններու մէջ մեծ անուն հանե-
 ցին: Ամեն մարդ զիտէ գերահամբաւ եռասունեան Պո-
 դոս Պէյին Մեհեմմետ Ալի փոխարքային քրտ
 մեծամեծ ծառայութիւնները: Աբրահամ Աղային մեծ
 եղբայրը Դաւութ Աղայն որ 1856ին վախճանեցաւ ի
 Թրեստ, երկար ժամանակ Զմիւռնիոյ մէջ Անգղիոյ
 հիւպատոսին առաջին քարգմանն էր:

Վսեմապատիւ Նուար Պէյն որ Սայիտ Փաշային
 քարտուղար և Կարմիր ծովուն մէջ բանող շոգե-
 նաւաց եղիպտական ընկերութեան երկրորդ նախա-
 գահն է, և իր մեծամեծ արդեանցն համար այլեւայլ
 պատուանշաններով ևս զարդարեալ, Աբրահամ Աղա-
 յին քեռորդին է, և Վսեմափայլ Երամեան Դերոզ Պէ-
 յին աղջկանը հետ կարգուած է, որ եղիպտոսի փո-
 խարքային սեղանաւորն է ի Կոստանդնուպոլիս, և ոչ
 միայն անոր, այլ և բարձրագոյն Դրան առջեւ մեծ պա-
 տիւ ունի: Սուտանի հուշակաւոր կոստակալ Առաքել
 փաշան՝ Նուար Պէյին եղբայրն է, և որուն համար
 սուտ գոյժ տուին օրագիրք իբրեւ սպանեալ ի կատա-
 ղութենէ ապստամբած վայրենամիտ բնակչաց: Իւր իսկ
 հարազատին տուած տեղեկութեանը համեմատ ու-
 րախութեամբ կատեմեր որ սուտ է այն էլած ճայնը,
 և ընդհակառակն բաշտողը է մարմնով և սիրելի
 յոյժ փոխարքային: Քրիստոնէից մէջ փաշայութեան
 պատուոյն առաջին հասնողն էղաւ նա ինքն բարձրա-
 պատիւ Առաքել փաշան, յիշատակաց արժանի պա-
 տիւ թէ իրեն և թէ իւր ազգին:

« propre main, et avons ordonné de le munir de notre
 « sceau souverain, et de le transcrire dans la ville où
 « est établie la perception des droits, et de remettre
 « copie d'icelui à eux-mêmes ou à leurs agents, ainsi
 « qu'il a été dit plus haut. Et s'il arrive à quelqu'un
 « d'entre eux ou de leurs agents de se rendre dans
 « notre royaume pour le même commerce sans être
 « porteurs de cet écrit, ils en ont la liberté; et il leur
 « suffira de produire, pour tout témoignage, copie des
 « présentes lettres avec la signature et le sceau de
 « Pieter Abro. Ordonnons encore d'agir en tout dans
 « le même sens, comme si notre écrit même était re-
 « présenté en original. Donné à Amsterdam, ce vingt-
 « huitième jour de janvier de l'an 1717, et de notre
 « règne le trente-cinquième. »

Une succession non interrompue d'hommes illustres
 nous conduisent jusqu'à M. Arakel et à M. Abraham
 Abro, son fils, digne rejeton d'une si noble souche.

Depuis le commencement du XIX^e siècle, les diffé-
 rents membres de la famille Abro n'ont cessé de se
 distinguer dans les fonctions élevées qu'ils remplis-
 saient près de divers gouvernements. Il n'est personne
 qui ne connaisse les services signalés rendus à Méhémet
 Ali par le célèbre M. Boghos Yousouff. M. Caloust, le frère
 aîné de M. Abro, mort à Trieste, en 1836, lui aussi, remplit
 longtemps à Smyrne, avec la plus haute distinction, les
 fonctions de premier interprète au consulat d'Angleterre.

Son Excellence Noubar Bey, aujourd'hui secrétaire de
 Saïd Pacha et vice-président de la compagnie égyptienne
 des paquebots de la mer Rouge, est le neveu de M. Abro.
 Son rare mérite lui a valu déjà de nombreuses décora-
 tions. Il a épousé la fille de Son Excellence Kévork Bey
 Eramian, banquier du vice-roi d'Egypte à Constantinople,
 et qui jouit auprès de ce prince aussi bien qu'auprès de
 la Sublime-Porte, de la plus haute considération. Le
 célèbre gouverneur du Soudan, Arakel Pacha, est frère
 de Son Excellence Noubar Bey. C'est à tort qu'il y a
 quelques mois les journaux annonçaient qu'il avait
 succombé sous les coups des indigènes révoltés. Nous
 sommes heureux de pouvoir démentir cette nouvelle sur
 l'assurance formelle que nous en a donnée son frère,
 qu'il jouit au contraire d'une santé florissante, et que
 jamais le vice-roi ne lui a témoigné une plus haute
 estime. C'est pour lui, comme pour la nation, un bien
 grand honneur que, de tous les chrétiens, il ait, le pre-
 mier, mérité d'être élevé à la dignité de Pacha.